

“Bilgiyi Enerjiye Dönüştüren Üniversite”

GEÇMİŞ BUGÜN GELECEK
BATMAN

Editörler

Prof. Dr. İdris DEMİR
Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP

Batman Üniversitesi Yayınları
2022

Batman Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun **29/12/2022** tarih ve **2022/48** sayılı kararı ile basılmıştır.

Batman Üniversitesi Yayınları No: 06
Kitap Adı: Geçmiş Bugün Gelecek

ISBN: 978-605-70729-6-2

Kapak Tasarım: Ömer Özdemir

İç Tasarım: Ferhat Korkmaz-Ömer Özdemir

1. Baskı - Batman / 2022

© Batman Üniversitesi Yayınevi – Sertifika NO: 51640 Batman Üniversitesi Batı Raman Kampüsü 72100 Merkez / Batman 0488 217 3500 – 444 9 072 Tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın yayımlanamaz, elektronik veya mekanik yollarla kopyası yapılamaz, bilgi olarak depolanamaz veya çoğaltılamaz.

Yazılardaki görüş ve sorumluluklar ilgili yazarlara aittir.

ÜÇ ZİYARET ÜÇ MENKİBE: ŞEYHBAL, ŞEYH ZILAN, SEYİT BİLAL BATMAN

HALK KÜLTÜRÜNDE ZİYARET YERLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Z. Görkem DURAN GÜLTEKİN

Batman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zgorkemgultekin@gmail.com

Özet

Batman, 1990 yılında il olmasına karşın üzerinde kurulduğu topraklar binlerce yıldır sayısız medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her medeniyet bu kadim topraklar üzerinde önemli izler bırakmış, yörenin kültürel dokusunu zenginleştirmiştir. İslamiyet'in Anadolu topraklarında yayılmasıyla birlikte Hz. Peygamber ve ehli beytine duyulan derin ve samimi muhabbet çeşitli sebeplerle Batman ve çevresine göç eden "Seyitler" başta olmak üzere din adamlarına halk arasında büyük bir bağlılık ve itikadı beraberinde getirmiştir. Söz konusu din büyükleriyle ilgili gerek hayattayken gerekse vefatlarının ardından anlatılan menkıbeler, türbe hüviyeti kazanan kabirleri etrafında gerçekleşen ritüeller; Batman'la birlikte yurdun pek çok farklı yerinde karşılık bulmuş ve bulmaya da devam etmektedir. Bu çalışmada Batman ili sınırları içerisinde yer alan ziyaret yerlerinin halk kültüründeki yeri ve önemi, ziyaret yerleriyle ilgili kabul ve pratikler, anlatılan menkıbeler; Şeyhbal, Şeyh Zilan ve Seyit Bilal örneklerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Batman, Ziyaret Yerleri, Halk Kültürü, Şeyhbal, Şeyh Zilan, Seyit Bilal.

THREE VISITS THREE LEGENDS: SHEIKHBAL, SHEIKH ZILAN, SEYIT BİLAL PLACES OF VISIT IN BATMAN FOLK CULTURE

Dr. Öğr. Üyesi Z. Görkem DURAN GÜLTEKİN

Abstract

Although Batman became a province in 1990, the lands on which it was founded have been home to countless civilizations for thousands of years. Every civilization has left important traces on these ancient lands and enriched the cultural texture of the region. With the spread of Islam in Anatolia, the deep and sincere love for the Prophet and his people brought about a great devotion and Decency among the people to the clergy, especially the "Sayyids" who migrated to Batman and its surroundings for various reasons. The legends told about the religious elders in question both while they were alive and after their deaths, the rituals that took place around their graves, which the identity of a tomb, have found and continue to find correspondences in many different parts of the country with Batman. In this study, the place and importance of the places of visit located within the borders of Batman province in folk culture, the acceptance and practices related to the places of visit, the legends described; Sheikhbal, Sheikh Zilan and Seyit Bilal will be discussed based on the examples.

Keywords: Batman, Places of Visit, Folk Culture, Sheikhbal, Sheikh Zilan, Seyit Bilal.

1.Giriş

Bu çalışma, Batman Üniversitesi BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri) Birimince desteklenen BTÜBAP-2022-FED-01 Batman Halk Kültürü Projesi kapsamında, Batman merkez ve ilçeleri ile köylerinde mülakat ve gözlem yöntemleriyle gerçekleştirilmiş olan derleme çalışmalarında edinilen bilgilerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı; genç bir il olmasına rağmen üzerinde kurulmuş olduğu kadim topraklar

sebebiyle zengin bir halk kültürüne sahip olan Batman ilinde, halk inançları açısından büyük önem arz eden ziyaret yerleriyle ilgili kabul, uygulama ve halk anlatılarını üç önemli ziyaret yeri olan Şeyhbal, Şeyh Zilan ve Seyit Bilal esasında değerlendirmektedir. Çalışmada, ziyaret kültürüne dair genel literatür bilgisi verildikten sonra Anadolu halk kültüründe ziyaret yerleriyle ilgili inanç ve pratikler ile Batman’da bulunan ziyaret yerlerine dair kabuller, uygulamalar ve anlatılan menkıbeler; Şeyhbal, Şeyh Zilan ve Seyit Bilal özelinde ele alınarak değerlendirilecektir. Her bir ziyaret yeriyle ilgili görüşülen, çalışmada sunulan bilgileri aktaran kaynak kişiler, numaralandırma usulüyle bölüm sonlarında verilmiş olup; ad-soyad, yaş, tahsil, meslek ve derleme yeri bilgileri de çalışmanın sonunda kendilerinin yazılı izni dahilinde sunulmuştur.

2. Anadolu’da Ziyaret Kültü

Arapça kökenli bir kelime olan ziyaret, İslam Ansiklopedisi’nde şöyle tanımlanır:

“Sözlükte ‘değer verilen birini, bir yeri görmeye gitmek’ anlamında masdar olan ziyâretin kökü zevr de aynı anlamdadır ve hem ziyaret etmeyi hem de ziyaret edeni anlatır. Ancak “ziyaret eden” anlamında zâir (çoğulu züvvâr) kelimesi daha yaygındır. Züver ve mezâr da “bir kimseyi görmeye gitme” mânasını ifade etmekle beraber mezar ayrıca “ziyaret edilen yer” anlamına gelir ve Türkçede kabirle birlikte bu anlamda kullanılır. Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilir.” (Kandemir, 2013: 496).

Bu tanımdan hareketle herhangi bir yeri, kabri veya kişiyi ziyaret etmenin yanı sıra kökeni İslamiyet öncesi halk inançlarında kutsallık atfedilen su, taş, ağaç, mağara vb. unsurların bulunduğu mekânları ziyaret ederek gerçekleştirilen ritüellere dayanan ziyaret kültürü, İslamiyet’in kabulüyle birlikte Anadolu’da dinî şahsiyetlerin mezar yerlerine yapılan ziyaret ve burada gerçekleştirilen uygulamalar bütünü olarak şekillenmiştir. Diğer taraftan çok farklı kültür ve inanç sisteminde de su, taş, ağaç gibi unsurları kutsallaştırma ve çeşitli sebeplerle ziyaret etme geleneğine değinen Oymak, Türk halk kültüründe yer alan ziyaret kültürünün sadece Şamanizm’le ilişkilendirilmesinin yeterli olmayacağını ifade eder (Oymak, 1996: 287-288). Ancak bu görüş, geçiş dönemleri başta olmak üzere hayatın pek çok alanına dair kabul ve uygulamalarda halen Şamanizm izlerinin görüldüğü gerçeğini değiştirmeyecektir. Hamilelik döneminden itibaren lohusa kadın ve bebeği etrafında gerçekleştirilen ritüeller, hastalık ve nazara karşı gerçekleştirilen sağaltma yöntemleri, düğün ve taziye geleneklerindeki bazı uygulamaların kökeni Şamanizm’e dek uzanmaktadır (Yörükân 2013, 37-40). Bunlar, İslamiyet’in kabulüyle birlikte yeni bir form kazanarak halk kültüründe yer almaya devam etmektedir.

Anadolu’da türbe, yadır, ziyaret yeri gibi farklı isimlerle anılan kutsal mekânların tümünü “adak yerleri” olarak nitelendiren Tanyu, adak yerlerinin sadece yadır, taş, türbe, ağaç vb.den ibaret olmadığını kaydederken burada yer alan tekke, minare, mağara, kovuk gibi tüm unsurların söz konusu mekânın tamamıyla bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğinin altını çizer (Tanyu, 2007: 30). Bu kabul, eski Türk inanışlarındaki yer-su kültürünün izlerini taşıırken yer ve suya dair tüm kutsal unsurların yaşadığına inanılan yerlerin tümüyle özel ve kutsal olarak addedilmesinden ileri gelir. Eski Türklerde tabiatın güzellikleri, su kaynakları, dağları bu anlayıştan hareketle ilahlaştırılmış ve hatta vatan kutsiyetinde görülmüştür (İnan, 1998: 491; Yörükân 2005: 58). Söz konusu kabuller bugün İslamî daire içerisinde ziyaret yerleri etrafında bulunan ağaçlarda, sularda,

taşlarda halen yaşamaktadır. Bu yüzden ki günümüzde Anadolu'nun farklı bölgelerinde ziyaret yeri olarak nitelendirilen mekânların birçoğunda herhangi bir türbe, mezar kalıntısına dahi rastlanmayıp ağaçlık, taşlık bir bölge ziyaret olarak adlandırılarak burada çeşitli ritüellerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Elbette halk inançlarında bu tip mekânlarda da metfun bir evliyanın, şeyhin vb. önemli bir din büyüğünün bulunduğu ancak zamanla mezarının yıkılıp, zarar görerek geriye bir şeyin kalmadığı ancak mekânın etrafında yer alan ağaçlar, taşlar, varsa su kaynaklarıyla bir bütün olarak kabul edildiğinden buraya ait her şeyin aynı önem ve kutsallıkla değerlendirildiği dile getirilmektedir. Bazı örneklerde ise ziyaret olarak kabul edilen mekânda herhangi bir metfun olmayıp zamanında burayı ziyaret eden ulu bir şahsiyetin hatırası adına kutsallık atfedildiği bu zatın atının ayak izinin oradaki bir taşta kalıcı olarak görüldüğü gibi ifadelere de rastlanmaktadır. Anadolu halk kültüründe özellikle Hz. Ali etrafında anlatılan menkıbelerde buna benzer pek çok örnek mevcuttur.

Türkiye'nin çeşitli yörelerinde bulunan ziyaret yerlerinde metfun olan “dede, baba, pir, seyit, şeyh vb.” olarak adlandırılan birçok kişinin esasında şehit veya gazi olduğu ve bunların büyük bir kısmının da bir tarikat mensubiyetinin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak bu mekânlara kutsallık atfedilmesindeki asıl sebep söz konusu zatların yaşadıkları çağın ötesinde göstermiş oldukları âlimlik, ibadette örnek olup üstün bir sabır ve tevekkül sahibi olmaları, dünya malına kayıtsızlık, kin ve kibirden tamamen uzak olup bütünüyle Hakk'a yönelmiş kimseler olarak ün yapmalarındır (Tanyu, 2007: Böylesine özel hasletlerle halk muhayyilesinde çok özel bir yere sahip olan bu zatlar etrafında anlatılan ve kendilerinin gerek yaşarken gerekse vefatlarının ardından göstermiş oldukları kerametleri konu edinen menkıbeler bu noktada büyük önem taşımaktadır. Kelime anlamı olarak “*övülecek iş, hareket ve meziyet*”; terim anlamı olarak ise “*din büyüklerinin ortaya koydukları kerametleri anlatan küçük hikâyeler*” (Güzel ve Torun, 2003:343) olarak tanımlanan menkıbeler, ziyaret kültürünün ayrılmaz birer parçasıdır. Öyle ki anlatılan menkıbeler söz konusu ziyaretin ününü, halk nezdindeki tesirini çok daha güçlü ve canlı kılmakta; haklarında kesin ve net tarihî veriler mevcut olmayan pek çok velinin hayatına dair bilgiler ekseriyetle bu menkıbelere dayanmaktadır.

Anadolu'daki evliyaların tarihî şahsiyetleri hakkında net bilgiler mevcut olmamakla birlikte bunların çoğunluğunun Orta Asya menşeli olup özellikle Danişmentliler ve Selçuklular döneminde Anadolu topraklarının Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynayan “Horasan Erenleri” olduğu görülmektedir (Günay, 2003: 10). Diğer taraftan Anadolu'ya gelen pek çok veli şahsiyetin Hz. Hüseyin'in soyundan olup Kербela hadisesinden gördükleri zulüm ve baskıdan ötürü anavatanlarından ayrılmak zorunda kalan “Seyyid/Seyit”ler, Hz. Hasan'ın soyundan gelen “Şerif”ler veya onlarla birlikte hareket ederek güvenli bir liman olarak görülen Anadolu'ya sığınan dinî şahsiyetler oldukları bilinmektedir.

Anadolu halk kültüründe ziyaret yerlerine çok çeşitli sebeplerle başvurulmakla beraber çoğunlukla şifa bulunamayan hastalıklar, çocuksuzluk, kısmetsizlik, evlilikte/ilişkilerde yaşanan sorunlar, mal-mülk isteme/ekonomik problemler gibi sebepler başta gelmektedir. Başvurulan ziyaretteki veli kişinin hürmetine edilen dualar, ibadetler ve bez/çaput bağlama, ziyaretten toprak/taş alma, türbedeki zincir, taş vb. bir nesne ile vücudu ovalayarak sağaltmaya çalışma gibi çok çeşitli ritüeller ile gerçekleşen adaklar için kesilen kurbanlar, bu kültürün önemli parçalarındandır. Anadolu genelindeki bazı ziyaret yerlerinin ünü, bulunduğu

il/yöre sınırlarını aşarak anlatılan menkıbeler ve ziyarete gelip şifa/çare/çözüm bulan vatandaşların hikâyeleriyle birlikte yurt geneline yayılmıştır. Öyle ki bu ziyaretler etrafında gelenekselleşen ve her yıl düzenlenen anma, şenlik vb. etkinliklere yurdun pek çok farklı yerinden yoğun katılım sağlandığı, günler süren etkinliklerin dinî ve sosyal yönüyle birlikte kültür ve inanç turizmi açısından da bu mekânlara farklı bir boyut kazandırdığı görülmektedir.

3.Batman Halk İnançlarında Ziyaret Yerleri

Tarih boyunca pek çok farklı inanç ve medeniyetin kesişme noktası olan Batman, genç bir il olmasına karşın kadim topraklarında barındırdığı kültürel zenginlikle dikkat çekmektedir. Çevre illerden göç yoluyla kurulmuş bir şehir olan Batman'ı birçok yönüyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin prototip şehri olarak nitelendirmek mümkündür. Bilhassa halk kültürüne dair unsurlar göz önüne alındığında Batman, geçmişin kadim izlerini taşımakla birlikte Diyarbakır, Siirt, Mardin başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki ortak kültürel unsurların harmanlandığı bir sentez konumundadır.

Batman ili genelinde yapılan çalışmalar neticesinde resimli kaya sığınakları, höyükler, kaleler, kaya konutlar, mezarlar, camiler, manastır, kiliseler, mescitler, şapeller, zaviyeler, hanlar, değirmenler, hamamlar, köprüler, sarnıçlar, su tünelleri / su kanalları /su toplama hazneleri, işlikler, yerel sivil mimari, kayalık alan yerleşimleri, külliye, türbeler, ziyaretler olmak üzere 1768 adet kültür varlığı tespit edilmiştir (<http://batmankulturenvanteri.org/>) Böylesine zengin bir kültürel çeşitliliğe sahip olan Batman'da inanç ve kültür turizmine yönelik çalışmalar da son yıllarda ivme kazanmış olmakla birlikte mevcut durum ve atılması gereken adımlara dair bilimsel tartışmalarla yol haritası oluşturulmaya çalışılmaktadır (Gümüş ve Genç, 2022: 204, 215).

Geleneksel değerlere son derece bağlı olan Batman'da, zengin kültürel varlıklar içinde ziyaret yerleri ve bu mekânlar etrafında şekillenen kabul ve uygulamalar halk kültürünün önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Batman sınırları içerisinde yer alan ziyaret yerleri, bugün sadece Batman ve çevre şehirlerle sınırlı kalmayıp Türkiye genelinde pek çok yöreden ve yurtdışında yaşayan vatandaşlardan ilgi görmektedir. Öte yandan bu kutsal mekânlar etrafında anlatılan çok sayıda menkıbe ve gelenekselleşen anma, şenlik vb. etkinlikler dikkate alındığında ziyaret yerlerinin Batman halk kültüründe sahip olduğu önem daha iyi anlaşılmaktadır. Çalışmamızın esasını teşkil eden Batman özelindeki üç ziyaret yeri ve burada metfun olan dinî şahsiyetler göz önüne alındığında Anadolu genelindeki sürecin burada da geçerli olup Batman'ın coğrafi olarak bulunduğu konum itibarıyla bilhassa Irak üzerinden gelen din büyüklerinin ilk sığındığı mekânlardan biri olduğu dikkat çekmektedir. Seyitler başta olmak üzere Ehlibeyt soyundan veya onlarla hareket eden pek çok din büyüğünün Batman ve civarından Anadolu'ya dağılarak Anadolu'nun İslamlaşmasında etkin rol oynadıkları kaydedilmektedir.

Ezidi, Süryani, Ermeni vatandaşların ziyaret yerleri ve diğer kutsal mekânları da düşünüldüğünde Batman'ın dinî mekânlar konusunda son derece çeşitlilik gösteren bir zenginliğe sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu mekânlarda gerçekleştirilen ritüeller, dinî inanç ve kabuller doğrultusunda farklılıklar gösterse de bu mekânların ziyaretindeki temel amaçlar ortaktır. Başta çeşitli hastalıkların şifası olmak üzere, çocuksuzluk,

kısmetsizlik, iş ve evlilik hayatında yaşanan sorunlar vb. sebeplerle insanların bu mekânlardaki din büyüklerini vesile kılarak dua ettiği ve dileklerinin gerçekleşmesi adına adaklar adadığı kaydedilmektedir. Bugün Batman sınırları içerisinde yer alan farklı inanç grupları ve kültürlere ait kutsal mekânların sayısı elliye yakındır. Burada net bir sayı verilememesinin sebebi, herhangi bir türbe veya kalıntı söz konusu olmasa da bazı alanların (sadece ağaçlık, taşlık durumunda olsa dahi) ziyaret olarak kabul edilmesi ve adı bilinmeyen bir yatacın varlığına dair yalnızca halk anlatılarına dayanan söylemlerdir. Esasında Anadolu halk kültüründeki ziyaret yerlerinin ekseriyetinde görülen durum Batman özelinde de geçerli olup ziyaret yerleri ve kutsal mekânlardaki din büyükleriyle ilgili tarihî bilgi yok denecek kadar azdır. Bunların çoğunluğu halk anlatıları ve menkıbelere dayanmaktadır. Çalışmamız, kutsal mekânlar bakımından son derece zengin olan Batman'ın üç farklı ilçesinde yer alan Şeyhbal, Şeyh Zilan ve Seyit Bilal Ziyaretleriyle sınırlandırılmış olup söz konusu ziyaretler ile ilgili saha çalışmalarında kaynak kişilerden edinilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılacaktır.

3.1.Şeyh Muhammed Şembekî (Şeyhbal)

Sason başta olmak üzere Batman genelinde bilinen ve önemli yere sahip olan Şeyhbal Ziyareti, Sason'a bağlı Umurlu Köyü'nün Ziyaret mezrasında bulunmaktadır. Kendisinin büyük bir baskı ve zulmün ardından Basra'dan sürgün edilen Seyitlerle birlikte 10. yüzyılın başlarında Anadolu'ya geldiği anlatılmaktadır. Onunla birlikte gelenler arasında bugün Sason yöresinde "Şeyhan/Şehan Ziyaretleri" olarak bilinen Şeyh Taceddin, Şeyh Nasreddin ve Şeyh Mahmud'un da olduğu aktarılmıştır. Asıl ismi Şeyh Muhammed Şembekî olup göstermiş olduğu kerametlere istinaden halk tarafından "Şeyhbal" olarak adlandırılmıştır. Şeyhbal, aslen Irak'ın Şembek şehrinde doğmuştur. Kendisinin Seyit olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur ancak ortak kanı Seyit kabileleriyle birlikte hareket ederek coğrafi konumu itibarıyla son derece dağlık olmasından ötürü korunaklı bir yapıya sahip olan Kale yolu civarına gelip sığınmış olmasıdır. Bugün köy statüsünde olan Kale yolu, eski Sason'un merkezidir. Şeyhbal'ın kabrinin bulunduğu Umurlu Köyü'ndeki "Ziyaret Mahallesi" de ismini Şeyhbal Ziyareti'nden almıştır.

Şeyhbal'ın etrafında anlatılan pek çok menkıbe bulunmakla birlikte herkesin huzurunda taşı bala çevirdiği, bu sebeple isminin Şeyhbal olarak anıldığı söylenir. Şeyhbal Ziyareti, özellikle psikolojik sorunlar ve çeşitli rahatsızlıklar sebebiyle şifa arayan Sason ve Batman yöresi başta olmak üzere yurdun farklı yerlerinden gelen vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte hastalıklar dışında da çeşitli dilek ve istekleri için Şeyhbal'i vesile kılan ziyaretçiler burayı ziyaretlerinde dualar edip adak adayarak gerçekleşmesi durumunda kurban kesip çeşitli hayırlar yapmaktadır.

Aktarılan rivayetlere göre Şeyhbal; tartışan iki kişi yanına geldiğinde yalan söyleyeni, haksız olanı hemen anlar. Yanındayken yalan yere yemin eden kişilerin de manevi olarak mutlaka bir darbe aldığına inanılır. Kendisinin vasiyet olarak kabrinin üstünün kapatılmamasını istediği aktarılmış olup vefatının ardından türbesinin zarar görmemesi amacıyla üstünün kapatıldığı ama adeta Şeyhbal'ın bunu kabul etmeyerek üç-dört kez olağanüstü bir şekilde üstteki yapının yıkıldığı nakledilmiştir. Bu sebeple şu an türbenin üstünde kapatma görevi gören herhangi bir çatı/yapı bulunmamaktadır.

Şeyhbal Ziyareti'nin yakınından geçen atlı kişilerin attan düştüğü, bu civardan geçişin ancak yayan olarak yapılması gerektiği aksinin ziyarete saygısızlık olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca özellikle perşembe akşamları türbesinin etrafında nur ışıkları görenler, zikir sesi duyanlar olduğu aktarılmıştır.

Şeyhbal adına düzenlenen müstakil bir şenlik veya anma etkinliği olmayıp Anadolu'ya birlikte geldiği rivayet edilen ve “Şeyhan/Şehan Ziyaretleri” olarak adlandırılan Şeyh Taceddin, Şeyh Nasreddin ve Şeyh Mahmud Ziyaretleri için düzenlenen ve üç gün süren etkinliklerde Şeyhbal'in de ziyaret edildiği bununla birlikte ziyaretin yılın her döneminde büyük ilgi gördüğü aktarılmıştır.

Özellikle psikolojik rahatsızlıklar sebebiyle başvuru Şeyhbal Ziyareti'ne getirilen hastaların mümkünse burada bir süre uyumasının gerektiği ifade edilmiştir. Farklı sıkıntı veya hacetlerle de ziyarete başvuran vatandaşlar, dileklerinin gerçekleşmesi durumunda kurban kesip çeşitli hayırlar gerçekleştirmektedir.

Sason yöresinde halk arasında yemin ve dualarda da Şeyhbal'in adının sıkça zikredildiği ifade edilmiş olup “Şeyhbal şahit olsun”, “Şeyhbal'in hatrına...” şeklinde yemin edildiği ayrıca karşı tarafın sözüne güvenmek adına “Şeyhbal'in üzerine yemin et” diye güvence istendiği nakledilmiştir.

(K.1., K.2., K.3., K.4., K.5., K.6.)

Şeyhbal ile ilgili olarak Sason yöresinde anlatılan menkıbelerin başlıca unsuru, adını aldığı “bal”dır. Bununla birlikte kendisinin büyük bir keramet göstergesi olarak taşı bala çevirdiği/taştan bal çıkardığına dair anlatılan menkıbelerin iki versiyonu sunulmuştur.

3.1.1.Şeyhbal Menkıbesi

“Zamanında Sason'un gayrimüslim kralı Şeyh Muhammed'in (Şeyhbal) haremını (eşini) zorla alır. Onun keramet ehli bir zat olduğuna inanmaz ve şöyle bir şart koşar: ‘Eğer iki rekât namaz kılıp ardından parmağını taşa koyup oradan bal çıkarabilirsen biz de İslamiyet'i kabul eder, haremını de geri veririz’. Bunun üzerine Şeyh Muhammed Şembekî (Şeyhbal), iki rekât sünnet namazı kılar ve sonra parmağını taşa koyup oradan bal çıkarır. Bunu görenler hayretler içinde kalıp ondan af diler ve tövbe edip Müslüman olurlar. Bu olaydan sonra Şeyh Muhammed yörede “Şeyhbal” adıyla anılmaya başlar. Kendisine toprak verilir ve buraya (Sason/Umurlu) yerleşir” (K.5.)

Bu menkıbenin benzer bir diğer versiyonu temel keramet olarak “taşın bala dönüştürülmesi” motifiyle şu şekilde aktarılmıştır:

“Yörede yaşayan gayrimüslimlerin onun keramet göstermesi halinde Müslüman olacaklarını söylemesi üzerine; Şeyh Muhammed Şembekî ‘Taşa parmağımı dokunsam ve bal çıkarsam bana inanır mısınız’ diye sormuş. ‘İnanırız’ demişler. Şeyh Muhammed, parmağını taşa dokumuş ve dokunduğu yerden bal fişkırmış. Sonra bir keramet daha isteyip kuru bir ağaçtan üzüm salkımları yeşertmesini söylemişler. Şeyh Muhammed'in duası üzerine ağaçtan yemyeşil üzüm salkımları yeşermeye başlamış. Üçüncü bir keramet daha istemişler ve taştan çıkardığı balı, Şeyh Muhammed'in hanımının ateş üzerinde elleriyle pişirmesini istemişler. Buna çok sinirlenen Şey Muhammed Şembekî, rivayete göre öyle hiddetlenmiş ki onun hışmıyla hepsi bir tarafa savrulmuş, perişan olmuşlar” (K.6.)

3.2.Şeyh Muhammed Zilan (Kuba Zilan)

“Zilan Şeyhleri” olarak adlandırılan ve Batman’la birlikte Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi’nin çeşitli illerine dağılmış olan Zilan ailesinin atası Şeyh Muhammed Kutb-i Zeylani/Zilan’dır. Kendisinin soyunun Hz. Hüseyin’e dayandığı, 11. yüzyılın başında (1050’li yıllarda) Malabadi Köprüsü yakınlarında bugün Kepoğlu/Kepolu olarak adlandırılan bölgeye geldiği aktarılmıştır. Bölgenin aşiret liderlerinin kendisinin kim olduğunu sorgulayıp şayet bir şeyh ise keramet göstermesini, atları için yerden ot çıkarmasını istemeleri üzerine Şeyh Muhammed Kutb-i Zilan’ın ayağını şiddetle yere vurmasıyla yerden bir anda gür otlar yeşerir. Bunun üzerine kendisine “filizlenmek, çimlenmek, yeşermek, (bitkiler için) yerden çıkmak” anlamına gelen “zil” kelimesinden “Zilan” adının verildiği ve sonrasında kendisinin ve ailesinin Zilan adıyla anıldığı anlatılmaktadır. Yöre halkının aktardığı bilgilere göre gösterdiği bu keramet üzere kendisine toprak verilmiş, buraya yerleşmiştir. Şeyh Muhammed Kutb-i Zilan’ın sonraki nesilleri ise çeşitli sebeplerle bölgenin farklı illerine dağılmışlardır.

Çalışmamızda değineceğimiz Şeyh Muhammed Zilan da Şeyh Muhammed Kutb-i Zilan’ın neslinden olup bu büyük ailenin Batman’da kalan mensuplarından. 19. yüzyılda Kozluk’a bağlı Yeniçağlar Köyü’nde yaşadığı ve yine burada Rumi 1310 (Miladi 1894/1895) yılında vefat ettiği kaydedilmiştir. Bugün Yeniçağlar Köyü, halk arasında Şeyh Muhammed Zilan’dan ötürü Zilan Köyü olarak bilinmektedir. Şeyh Muhammed Zilan’ın kabri de burada bulunup buraya “Kuba Zilan/Zila” denilmektedir.

Şeyh Muhammed Zilan, medresede pek çok öğrenci yetiştirmiş olup dünya malına önem vermeyen, son derece hoşgörülü ve uzlaştırıcı bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Öyle ki yaşadığı dönemde haksızlığa uğrayan, anlaşmazlığa düşen herkesin tarafsızlığı, adil ve dürüst tavrından dolayı daima kendisine başvurdukları ve onun sözünün üstüne kimsenin söz söylemediği aktarılır. Nitekim iki aşiret arasında husumet yaşanması üzerine saldıran tarafın artık durmasını sulhun sağlanmasını ister. Ancak onu dinlememeleri üzerine, yerden aldığı bir avuç toprağı onların üstüne doğru savurduğu, bir süre sonra aynı tarafın yine saldırmak üzere yüzlerce atıyla harekete geçtiğinde olağanüstü bir şekilde derdest oldukları, büyük bir dehşete kapılarak geri döndükleri aktarılmıştır.

Şeyh Muhammed Zilan için, her yıl mayıs ayının üçüncü haftasında şenlikler düzenlenmekte ve bu etkinliklere yurdun her yerinden yoğun bir katılım sağlanmaktadır. Burada kesilen kurbanlar pişirilip dağıtılmakta ve ibadet edilmektedir. Türbenin bir duvarındaki delikli kısma taşlar yapıştırılmakta ve inanışa göre dilek tutan kişi taşı ilk koyduğu anda burada kalırsa dileği gerçekleşmektedir. Ayrıca türbenin içerisinde yer alan kılıç ve zincirin de bilhassa romatizmal ağrılar için sağaltıcı bir gücü olduğuna inanılmakta ve hasta vatandaşlar bunları vücutlarına sararak, ağrıyan yerlere sürerek şifa getirmesi umuduyla dua etmektedir. Şeyh Zilan türbesinde bulunan yeşil kumaştan bir parça keserek alan ziyaretçiler bunu üzerinde taşımanın koruyucu bir etkisi olduğuna inanmaktadır. Türbenin etrafında özellikle perşembe akşamları uhrevi bir yeşil ışık yandığını görenlerin olduğu ifade edilmektedir.

Kozluk yöresinde dua ve yeminlerde Şeyh Muhammed Zilan’ın adının sıkça anıldığı ifade edilmiş olup Yeniçağlar (Zilan) Köyü’ndeki dereye oğlu düşen bir kadının çocuğun gitgide uzaklaşması üzerine “*Ya Şeyh*

Muhammed Zilan” diye feryat etmesinin ardından elini tekrar suya soktuğunda bir anda çocuğu çekip çıkardığı nakledilmiştir.

Yalan söyleyen, yalan yere yemin eden kişilerin türbenin içine giremediği, yıllar önce haklı olduğuna inanılması için Şeyh Muhammed Zilan’ın üzerine yalan yere yemin eden bir şahsın boynuna türbenin içinde yer alan zincirin bir anda dolandığı, boğulmak üzereyken tövbe edip yalanını itiraf etmesiyle kurtulduğu da kaynak kişiler tarafından anlatılmaktadır.

Şeyh Zilan Ziyareti’ne her türlü istek ve hacet için vatandaşların geldiği ancak özellikle psikolojik problemler yaşayan hastaların getirildiği ve üst üste iki cuma akşamı (perşembeyi cumaya bağlayan akşam) burayı ziyaret eden hastaların Allah’ın izniyle şifa bulunduğu kaydedilmektedir.

(K.7., K.8., K.9., K.10, K.11.)

Şeyh Muhammed Zilan’ın vefatından sonra gerçekleşen ve Kıbrıs Barış Harekatı’nda savaşan iki subayın yaşadığı söylenen bir menkıbevi hadise tarafımıza şöyle aktarılmıştır:

3.2.1.Şeyh Zilan Menkıbesi

“1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı’ndan bir süre sonra duyduk ki köyümüze iki subay gelmiş. Ben 15-16 yaşlarındaydım. Merak edip gittik. Öğrendik ki biri binbaşı diğeri de üsteğmenmiş, Kıbrıs Barış Harekatı’nda savaşmışlar. Bize dediler ki, ‘Şeyh Zilan nerede? Biz onu ziyaret etmeye geldik.’ Biz ‘Şeyh Zilan vefat edeli neredeyse seksen yıl olmuş’ deyince şaşkırdılar. Sonra anlatmaya başladılar: ‘Biz pilotuz, Kıbrıs Barış Harekatı’nda uçağı kullanırken iki sarıklı yaşlı kişi bizi yönlendirdi. Onların söylediklerine, yönlendirmelerine göre hareket ettik. Yakıtımız azalıp iniş yaptığımız an kayboluyorlar, tekrar uçağı binip yükseldiğimizde ortaya çıkıyorlardı. Kim olduklarını sorduk biri Veysel Karanî, diğeri de Şeyh Muhammed Zilan’ım dedi. Onların yardımıyla kazandık. Şimdi de ziyaretlerine geldik’ diye söylediler. Daha sonra Şeyh Zilan Türbesinde koç kesip, dağıttılar” (K.11.)

3.3.Seyit Bilal

Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan geldiği bilinen ve bu sebeple “Seyit” olarak anılan Seyit Bilal Hazretleri, Ehlibeyte karşı yapılan baskı ve zulümden kaçarak Irak’tan Anadolu’ya geldiği bilinmekte olup türbesinde bulunan kitabede 1132-1212 yılları arasında yaşamış olduğu kaydedilmektedir. Seyit Bilal’in göstermiş olduğu kerametler neticesinde bugünkü Gercüş ve Hasankeyf’in bulunduğu toprakların meliki tarafından kendisine toprak verildiği ve burada (Gercüş/Becirman civarı) kalarak yerleşmesinin istendiği kaynak kişilerce aktarılmıştır. Ayrıca kendisi vergiden de muaf tutulmuş, bu sebeple yaşadığı köye “*vergisiz*” anlamına gelen “*Becirman*” adı verilmiştir. Yöre halkının ifadelerine göre Seyit Bilal’in buraya yerleşmesinin ardından onun nesli Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere yurdun dört bir yanına dağılarak Anadolu’nun İslamlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Zira o dönem gayrimüslim olan yöredeki bazı toplulukların Seyit Bilal’in gösterdiği kerametler, örnek yaşamı ve sevilen, sayılan şahsiyeti sebebiyle İslamiyet’i kabul ederek Müslüman oldukları kaydedilmiştir.

Becirman Köyü, Seyit Bilal başta olmak üzere uğradıkları baskı ve zulümden kaçarak Anadolu'ya gelen Seyitlerin ilk duraklarından biri olup pek çoğunun buraya yerleşmesi sebebiyle “Seyitler Köyü” olarak da anılmaktadır.

Seyit Bilal Ziyareti, Batman ve bölgenin ötesinde tüm Türkiye'den binlerce ziyaretçinin geldiği önemli bir mekândır. Özellikle perşembe günleri çok yoğun katılımın olduğu aktarılmış olup Seyit Bilal Hazretleri'nin ölüm yıldönümü olan eylül ayının ikinci perşembesinde her yıl Seyit Bilal Anması (Şenlikleri) yapılır. Bu şenliklere yurdun dört bir yanından yoğun bir katılım olur. Gelen vatandaşlar günlerce türbe etrafında konaklar, kurban kesip ihtiyaç sahiplerine dağıtır ve çeşitli hayırlar yaparlar. Eskiden bu şenlikler sırasından erbaneler çalınır, kasideler okunurmuş. Ayrıca etkinlikler boyunca türbe etrafında çok çeşitli ürünlerin satışları yapılarak bölgenin ekonomisine de katkı sağlandığı bu yönüyle ziyaret mekânının kültür turizmi açısından da önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

Seyit Bilal'i ziyaret eden vatandaşlar arasında psikolojik rahatsızlıklar ve sara başta olmak üzere çok çeşitli hastalıklar için şifa arayanlar, çocuk sahibi olmak isteyenler, evliliğindeki problemleri çözmek ya da evlenmek isteyen gençlerin olduğu aktarılmıştır. Çeşitli hastalıklar sebebiyle ziyarete gelen vatandaşlar bir süre türbede uyur, uyku esnasında rüyada Seyit Bilal'i veya beyaz rengin ağırlıkta olduğu nesnelere görmek şifa bulunacağı yönünde hayra yorulur. Yine hastalıklar dışında özellikle çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin başvurduğu ziyarette, çok uzun yıllar sonra evlat sahibi olan yüzlerce örnek olduğu kaynak kişiler tarafından aktarılmıştır. Türbe ziyaretinin ardından çocuk sahibi olan ailelerin oğulları olması durumunda çoğunlukla “Bilal” ismini verdikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte Gercüş başta olmak üzere Hasankeyf civarında da Bilal isminin Seyit Bilal'e duyulan saygı ve sevgiden ötürü en çok verilen erkek isimlerinin başında geldiğinden bahsedilir.

Şeyhbal ve Şeyh Muhammed Zilan örneklerinde olduğu gibi Seyit Bilal Ziyareti'nde de belli zamanlarda görülen uhrevi bir ışıktan bahsedilmiştir. Buna göre her yıl kış mevsiminde bir hafta boyunca geceleri, Seyit Bilal'in türbesi içinde bir nur ışığı yanar. Kaynak kişilerin ifadesiyle ışık öyle kuvvetlidir ki o görüldüğü zaman kimse türbeye yaklaşamaz ve bu da onun kerametlerinden biridir.

(K.12., K.13., K.14.)

Seyit Bilal'in Anadolu'ya geldiğinde göstermiş olduğu kerametler neticesinde kendisine toprak verilip buraya yerleşmesiyle ilgili tüm yörede bilinen menkıbe şöyledir:

3.3.1. Seyit Bilal Menkıbesi

“Hz. Peygamberin soyundan olup Hz. Hüseyin'in devamıdır. Kendisi Arabistan'dan önce Irak'a Basra bölgesine gelir. Ancak burada kralın zulmüne uğrayarak Türkiye topraklarına kaçır. Hasankeyf taraflarına gitmek ister Gercüş ve Hasankeyf arasında bulunan kırmızı tepe olarak adlandırılan yere gelir ve namaza durur. O gün bölgenin meliki ava çıkmıştır. Melikin adamları bakar ki av için önden gönderdikleri tazı ve tavşan namaz kılan bir zatın (Seyit Bilal'in) iki tarafına durmuş, adeta onunla saf tutmuşlar, onu geçmiyorlar. Adamlar haber verir, melik manzarayı görünce Seyit Bilal'in önemli bir şahsiyet olduğunu anlar. Ona kim olduğunu sorar. Seyit Bilal başından geçenleri anlatır, Peygamber Efendimizin soyundan geldiğini, zulüm

gördüğü için kaçtığını ve Hasankeyf'e gideceğini söyler. Bunun üzerine melik, Hasankeyf'e gitmemesini burada (Becirman civarı) kalmasını ister. Namaz kıldığı o tepenin de içinde bulunduğu çok büyük bir arazinin tamamını kendisine vereceğini söyler. Ayrıca 'Senden cırm (vergi) almayacağım' der. O yüzden bölgenin adı 'Becirman (Vergisiz)' olarak anılmıştır. Seyit Bilal Hazretleri kalmayı kabul eder, melik onu kızıyla evlendirir. Buraya yerleşen Seyit Bilal Hazretleri'nin bu evlilikten yedi oğlu dünyaya gelir. Becirman'ın seyitleri de bu oğullardır. Bu oğulların nesilleri dört bir yana dağılmıştır" (K.12., K.13.)

4.Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda yer verilen üç ziyaret de şu an yeri, sınırları belli olan bir kabre sahip olup türbe hüviyeti göstermektedir. Her üç ziyaret yerinde metfun bulunan zatlar etrafında birden fazla menkıbe bulunmakla birlikte hayatlarıyla ilgili bilgiler oldukça az olup daha çok bu menkıbelere dayanmaktadır. Bununla beraber her üç şahsiyetin de Ehlibeyt ile ilişkili olup Şeyh Zilan ve Seyit Bilal'in soy bağı, Şeyhbal'in ise Ehlibeyt mensuplarıyla birlikte hareket eden kafileden olup aynı sebeplerle Anadolu'ya geldiği kaydedilmektedir.

Söz konusu ziyaretlerle ilgili inanç ve kabuller, Batman sınırlarını aşmış olup Türkiye'nin her bölgesinden vatandaşlar tarafından anma törenleri başta olmak üzere yılın herhangi bir zamanında gerek hacet ve dilekte bulunmak gerekse gerçekleşen adaklar için kurban keserek hayır yapmak gayeleriyle bu mekânların ziyaret edildiği görülmektedir.

Görüşülen kaynak kişiler, çeşitli hacetlerle ziyaret yerlerine gelen vatandaşların yıllardır şifa bulamadıkları hastalıklarına veya umutsuzca bekledikleri dileklerine ziyarete geldikten sonra mucizevi bir şekilde çare/çözüm bulduklarını ifade etmişlerdir. Çok çeşitli sebeplerle başvuru olan bu üç ziyaret yerinin ortak noktası ise en çok psikolojik rahatsızlık yaşayan hastalar ve yakınları tarafından ziyaret edilmesidir. Bunu, çocuksuzluk ve kısmetsizlik (evlenememe) gibi sebeplerin izlediği aktarılmıştır.

Bahsi geçen ziyaretlerdeki dinî zatların isimleri bölgedeki isim verme geleneğine doğrudan sirayet etmiş olup bilhassa bu türbeleri ziyaret ettikten sonra evlat sahibi olan ailelerin doğrudan bu zatların isimlerini çocuklarına verme eğiliminde olduğu kaydedilmiştir.

Her üç din büyüğünün de isimleri halk inançlarında dua ve yeminlerde geçmekte olup isimlerinin anılmasının dahi bazen olağanüstü olayların gerçekleşmesini sağladığı yönünde menkıbeler de anlatılmaktadır.

Ziyaret yerleri etrafında gerçekleştirilen ve artık geleneksel olarak her yıl düzenlenen anma töreni ve şenlikler, halk için farklı bir sosyalleşme alanı oluşturmakla beraber kimi zaman bu şenliklerin gençlerin birbirini tanıma ve evliliğe adım atma ortamı da olduğu ifade edilmiştir. Bu da ziyaret mekânlarının sosyo-kültürel anlamda sahip olduğu bir başka özelliği ortaya koymaktadır.

Halk kültüründe ziyaret yerleri, üzerinde buldukları alanla bir bütün olarak değerlendirilmekte, bu alandaki ağaç, taş, toprak, su vb. her şey ziyaret gibi kutsal kabul edilmektedir. Söz konusu kabul ve uygulama, Batman genelinde yer alan ziyaretler için de hassasiyetle uygulanmakta olup bu mekânlarda yer alan unsurlara ne sebeple olursa olsun zarar vermekten kaçınılmakta aksini yapanların başına gelen olumsuz olaylarla ilgili de pek çok menkıbe anlatılmaktadır.

Çalışmamızda ele alınan üç ziyaret yeri özelinde Batman'daki ziyaret yerlerinin kültür turizmi açısından da değerlendirilmesi gereken potansiyelini vurgulamak gerekir. Bu noktada özellikle Seyit Bilal şenliklerinde ziyaretçiler için kurulan seyyar satış alanlarının yöreye ekonomik katkısı bilinmekte olup bu durum Batman genelindeki tüm kutsal mekânlar göz önüne alınıp değerlendirilerek kültür turizmine yönelik daha sistemli ve kapsamlı organizasyonlarla desteklenebilir.

Batman genelindeki ziyaret yerleri üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Ziyaretlerle ilgili bilgilerin de ağırlıklı olarak anlatılan menkıbevi hikâyelere dayandığı görülmektedir. Halkın bu konudaki kabul ve inanç pratikleri, bunların gerek bireysel gerekse toplumsal hayat üzerindeki etkileri, üzerinde durulması gereken önemli hususlar olarak daha detaylı araştırmalarla incelenmelidir. Yapılacak farklı disiplinlerdeki/disiplinler arası çalışmalar, yöre için büyük önem teşkil eden bu mekânların her yönüyle araştırılıp değerlendirilmesi ve elde edilecek tespitler neticesinde halen çok bakir bir alan olarak araştırılmayı bekleyen Batman halk kültürüne dair önemli verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynak Kişiler

K1. Yüksel Yalçın Bozkurt, 46 yaşında, Lise Mezunu, Sason Çilek Üreticileri Birliği Başkanı, Sason/Merkez.

K2. Mehmet Siddık Bozkurt, 41 yaşında, Lisans Mezunu, Öğretmen, Sason/Merkez.

K3. İsa Bozkurt, 48 yaşında, Lise Mezunu, Serbest Meslek, Sason/Merkez.

K4. Mehmet Emin Erikli, 52 yaşında, İlkokul Mezunu, Köy Muhtarı/Çiftçi, Sason/Umurlu Köyü-Ziyaret Mahallesi.

K5. Yusuf Erikli, 80 yaşında, Okur-Yazar Değil, Çiftçi, Sason/Umurlu Köyü-Ziyaret Mahallesi.

K6. Nesip Demir, 36 yaşında, Ön Lisans Mezunu, Kur'an Kursu Öğreticisi, Sason/Umurlu Köyü-Ziyaret Mahallesi

K7. Zeynep Kaplan, 58 yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Kozluk/Yeniçağlar (Zilan) Köyü

K8. Tayyip Demir, 45 yaşında, İlkokul Mezunu, Serbest Meslek, Kozluk/Yeniçağlar (Zilan) Köyü

K9. Ertan Dalaz, 34 yaşında, Lisans Öğrencisi, Çiftçi, Kozluk/Merkez.

K10. Hamit Kaçar, 38 yaşında, Ön Lisans Mezunu, Özel Güvenlik Görevlisi, Kozluk/Merkez.

K11. Mustafa Oğuz, 63 yaşında, İlkokul Mezunu, Emekli, Kozluk/Yeniçağlar (Zilan) Köyü

K12. Necmettin Şimşek, 47 yaşında, Lise Mezunu, Köy Muhtarı/Çiftçi, Gercüş/ Becirman Köyü.

K13. Mustafa Kurt, 54 yaşında, Ortaokul Mezunu, Çiftçi, Gercüş/Becirman Köyü.

K14. Mehmet Salih Aksoy, 38 yaşında, Lisans Mezunu, Devlet Memuru. Gercüş/Becirman Köyü.

Kaynakça

Gümüş, M. ve Genç, V. (2022). Batman'da Kültür ve Turizm. *Batman Vizyon-2030 Arama Konferansı (Tam Metin Kitap)*. Batman Üniversitesi Yayınevi, 201-216.

Günay, Ü. (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 5-36.

Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları.

- İnan, A. (1998). Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler, *Makaleler ve İncelemeler II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 491-495.
- Kandemir, M. Y. (2013). Ziyaret, *İslam Ansiklopedisi*, 44, 496-498.
- Oymak, İ. (1996). Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 287-300.
- Tanyu, H. (2007). *Türkiye’de Adak ve Adak Yerleri*, Elips Kitap.
- Yörükân, Y. Z. (2013). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri* (Notlarla Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükân), Ötüken Yayınevi.
- <http://batmankulturenvanteri.org/> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).